

וכן במשפחת הנשיאים — רבן גמליאל הזקן ורבי שמעון בנו ורבן גמליאל (דיבנה) וכו'. וכן רבי יהודה נשיאה נכדו של רבי יהודה הנשיא מחבר המשנה. ובסוכה (כ: מצינו שלרבי יהושע (בן חנניה) היה לו בן אח ושמו חנניה — כשם זקנו.

(ע"ב) 'אמר ליה: מהו לאמטויי בהדן? אמר ליה: זיל, לא עדיף מדידך' — ודוקא בכגון זה שעלול היין להחמיץ אם יניחנו במקומו לזמן ממושך, אבל בלאו הכי אין להתיר לו, שאף על פי שהוא מוכן ליטול סיכון ביין שלו, אינו רשאי בשל אחרים. (עפ"י ר"ן)
 [ובממון יתומים חובת הוזהירות מרובה יותר מבשאר ממון אחרים, שבממון אחרים שנינו (אבות ב,יב) 'הי ממון חברך חביב עליך כשלך', ואילו בממון יתומים כתב הרמב"ם ז"ל (דעות ו,י): 'חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות מפני שנפשו שפלה למאד ורוחם נמוכה אעפ"י שהן בעלי ממון... והיאך נוהגין עמהן, לא ידבר אליהם אלא רכות ולא ינהוג בהן אלא מנהג כבוד, ולא יכאיב גופם בעבודה ולבם בדברים קשים, ויחוס על ממונם יותר מממון עצמו. כל המקניטן או מכעיסן או הכאיב להן או רדה בהן או אבד ממונן הרי זה עובר ב'לא תעשה', וכל שכן המכה אותם או המקללן. ולא זו אע"פ שאין לוקין עליו הרי עונשו מפורש בתורה וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב...'. וכבר הראו מקורו בברכות יח: בהנהגת אבוא דשמואל].

— 'וכן ראוי לעשות לכל מי שיש בידו ממון יתומים, שיעשה במאמר בית דין ולא שיאמר מדעת עצמו אעשה כמו בשלי, כי לא יצא בזה ידי חובתו להפטר מן האונס'. (לשון הרא"ש)

'הממאנת השניה והאילונית... ולא פירות' — רש"י מפרש: דין פירות והיינו פרקונה שתקנו חכמים תחת פירות. [ופירשו התוס' (קא. ד"ה אילימא), כגון שנשבת ולוותה ופדתה את עצמה ואחר כך מיאנה [שבאופן זה אין לה מזונות, כדלהלן ק]. אבל אם מיאנה קודם שנשבתה או בעודה בשביה, פשוט שאינו חייב לפדותה, שאפילו באלמנה אין חיוב בכגון זה, כשנשבת בחיי בעלה ומת, אין יורשים חייבים לפדותה].

והרי"ף פירש על פי הירושלמי 'ולא פירות' — שאינה יכולה להוציא ממנו פירות שאכל. והתוס' (שם) פירשו, אפילו הפירות עדין נמצאים בעינם פטור, [שאם כבר אכלם, הלא פטור בממאנת גם אם אכל מן הקרן שלא כדין, ולא דוקא 'פירות'].

ובאיילונית, אף על פי שמקח טעות הוא, פטור מליתן לה הפירות שאכל, מפני שמחלה לו על הפירות בכך שראתה אותו אוכל פירות ושתקה. ואף אם נאמר שמחילה בטעות אינה מחילה — כאן מחילתה מחילה, כי נוח לה שיצא עליה שם אישות, כלומר שיחשיבוה כאשתו.

'רב תני, קטנה יוצאה בגט אין לה כתובה' — ואפילו לדברי רבי מאיר שאסור לשהות עם אשתו ללא כתובה, נראה שבקטנה לא חששו בזה. (אילת השחר)

דף קא

'זאי דליתנהו, אידי ואידי לא שקלא' — רש"י פירש (וכן נקטו התוס'): אפילו נכסי מלוג שבלאם בלא רשות [שהרי רב כהנא נקט שהגלימה היא קרן ולא פירות], אינו חייב לה, שיכול לומר אין לי להחזירם עד שאגרשנה, שמא תמות בחיי ואירשנה. והר"ן כתב שזהו דבר תימה גדול, הלא הוציאם שלא ברשות והיאך יכול לומר שלא יחזירם. ולפיכך

פירש שזה שאמרו 'אידי ואידי לא שקלה' היינו משום שסמכו בגמרא על דברי רב נחמן (דלעיל עט) שגלימה הרי היא כפירות, לכך הבלאות שאינם קיימים פטור, שהרי אכל ברשות. [ולפי זה סובר בעל הגמרא שרב כהנא אינו חולק על רב נחמן שגלימה היא קרן, ודלא כסברת רב שימי בר אשי שבסמוך. ועל זה סמכו הרי"ף והרמב"ם שפסקו כרב נחמן אעפ"י שהביאו דברי רב כהנא להלכה].

'נשים שאמרו חכמים אין להן כתובה... תוספת יש להן, נשים שאמרו חכמים יוצאות שלא בכתובה... אין להן תוספת' — אין הדבר תלוי בלשון שנקטו חכמים אלא לפי הענין; נשים שמתחילת נשואיהן לא היו ראויות לכתובה, אם מפני איסורן או מפני טעות כאותן השנויים במשנה — יש להן תוספת, אבל נשים שמפני מעשיהן הפסידו כתובתן, כגון עוברת על דת או נמצאו עליה מומין ונדירים [שהיתה צריכה להודיעו מתחילה על כך, משא"כ איילוניית שאינה יודעת בדבר. וכן אשה האסורה, לא היה מוטל עליה לגלות לו מתחילה, שסברה אפשר שיערב עליו המקח ואעפ"י שיש איסור בדבר] — אפילו תוספת אין להן. ומה שאמרנו 'יש להם תוספת' היינו דוקא כשמוציאה הוא, אבל אם היא רוצה לצאת אין לה תוספת. וכן הדין בשהתה עמו עשר שנים ולא ילדה ורוצה לצאת, ובאה מחמת טענה שרוצה 'חוטרא לידה' — אין לה תוספת כיון שהיא רוצה לצאת ממנו. (עפ"י ר"ן)

פרק שנים עשר — 'הנושא את האשה'

'לא יאמר הראשון: לכשתבוא אצלי אזונה... מתו — בנותיהן ניוונות.... הפקחים היו כותבים...' — לכאורה היה ניתן ללמוד מכאן, שהפוסק מזונות או סיוע אחר לבנו ולכלתו למשך תקופה מסוימת, ומת בנו לאחר הנישואין, חייב ליתן לכלתו, כשם שכאן חייב לזון את הבת גם כאשר האם מתה. ויש לחלק: שם אומדים אנו דעתו של אב שלא פסק אלא לטובת בנו, והרי בנו חייב במזונות אשתו, וקיבל עליו האב לפרוע חיובו, אבל כאן, אין האם חייבת לזון את בתה, אלא משום חובת האם פסק לזון את בתה. ועוד, הרי כאן יש נישואין לאם ביודעה שהאב יזון את בתה לאחר מותה, ועשיית נישואין זו כלולה בהתחייבותו, משא"כ כאן. ולסברא זו האחרונה, יש לומר שאף הפוסק מעות לבתו וחתנו, ומתה בתו, פטור לתתם לחתנו. (אור שמח הלכות מכירה יא, יז. דלא כט"ז שהשווה בין הנידונים)

'דאמר לו: חייב אני לך מנה בשטר' — שיטת הרי"ף ורבנו תם (מובא בתד"ה כתנאי ובחז"מ מ), דלא כרש"י, שמדובר כאן ב'שטר התחייבות' — שלא היה לו חוב קודם, ומחייב עצמו בשטר ומוסרו לחבירו, ואף על פי שמטלטלין אינם נקנים בשטר, סובר רבי יוחנן שהואיל וטרח לכתוב שטר — גמר ומשעבד עצמו. 'שהרי אפילו באמירה בעלמא יש דברים שנקנים, כדקאמר בסמוך'. (ע"ע להלן). בגדרו של שטר התחייבות, שחידש רבנו תם, מצאנו שתי שיטות; יש שנקט שהוא כשטר קנין על החוב (אור שמח מכירה ו, יב), וי"א שגדרו כשאר שטרות-חוב שאינם אלא ראייה, וכדברי התוס', שכתובת השטר עצמה מהווה ראייה לגמירות דעתו (בית ישי נה, הערה ו). — הנידון שם לענין מחילת שטר כזה לאחר שמכרוהו, שלפי הגדרה זו האחרונה הרי זה כשאר מכירת שטר חוב שאם מחלו מחול, משא"כ לפי הטעם הראשון יש מקום לומר שאינו יכול למחול לפי שמכר את גוף החוב ומעתה נפקע החוב לגמרי מבעל השטר וניתן ללוקח). והתחייבות חדשה בעל-פה [באמירת 'אתם עדי'] ללא שהיה חוב קודם — לדעת הרמב"ן אין תוקף להתחייבות כזו ליצור חוב. ודוקא בשטר אפשר לעשות כן. ולדעת הר"ן (עפ"י דברי הרמב"ם ולשון הרי"ף) יש תוקף להתחייבות כזו, וכשאמרו בתחילה 'אי דאמר להו אתם עדי מאי טעמא דריש לקיש' — בבא להתחייב מדובר, ולא דוקא בהודאה על חוב קודם.

— הרמב"ם מפרש [דלא כרש"י ורבנו תם] שאמר לו על-פה בפני עדים 'חייב אני לך מנה בשטר', שהואיל ואמר 'בשטר' הרי זה כמו שאמר הווי עלי עדים וחייב לשלם לדברי רבי יוחנן.

דף קב

'לא בשטרי פסיקתא וכדרב גידל...' — העמידו בכתובה בשטר כדי לפרש מה ששינונו ניוזנית מנכסים משועבדים. וקמ"ל שאף על פי שאין כאן שטר גמור שמתחייב על ידי השטר, אלא שטר ראה שזכר בו שהיה פוסק כך וכך, ואעפ"כ מועיל מדרב גידל וגובה ממשועבדים. (עפ"י רעק"א)

'כתב לכהן שאני חייב לך חמש סלעים — חייב ליתן לו חמש סלעים ובנו אינו פדוי' — מקשים, כיון שאין בנו פדוי מדוע חייב ליתן לו, והלא אין כוונתו להשתעבד אלא על סמך שיהא פדוי? יש מתרצים, כיון שמדין תורה הוא פדוי, כדברי עולא, הרי זכה הכהן בפדיון, בתורת מתנות כהונה. (עפ"י לבוש וט"ו יו"ד שה סק"ג). ואולם יש להקשות על כך, הלא מבואר בגמרא שגם מן התורה אינו פדוי אלא לכשיתן, ואם כן בשעת נתינת השטר לא זכה הכהן כלום (מנחת חינוך שצב; יד דוד). ויש מתרצים, כיון שמן התורה פדוי לכשיתן, ויש תוקף לשטר זה, הלכך חייבו חכמים ליתן לו אעפ"י שאמרו שלא יהא פדוי, מדין 'הפקר ב"ד הפקר' (עפ"י קהלת יעקב [הקדמון] דף צד:), או משום קנס, שלא יהיו רגילים בכך, כיון שמן התורה הוא פדוי. (עפ"י יד דוד — בכורות נא. וע"ע בהפלאה ובהדושי ר' עזריאל כאן).

'אי הכי אמאי כתב?' — משמע מכאן כדברי הגאונים, שאדם נאמן לומר 'פרעתי' על כתב ידו היוצא מידי חברו כנגדו, שאם לא כן מה מקשה למה כתב, הרי כתב כדי שלא יוכל לומר פרוע הוא. (עפ"י ריטב"א).

כן היא דעת הרמב"ם (מלוה יא, ג) והרי"ף (סוף ב"ב) והרמב"ן (במלחמות שם). וכ"ה בשלחן ערוך חו"מ (סט, ב). וכן נקט שם הש"ך (בסקי"ד) לעיקר. אבל התוס' והרשב"א והרא"ה (לעיל כא) והרמ"ה (מובא בטור וברמ"א שם) סוברים שאינו נאמן לומר פרעתי. וי"ל בדעתם שדחוק לומר שכתב לו כדי למנוע מעצמו אפשרות טענת פרוע).

(ע"ב) 'זהאלהים אמר רב אפילו בוגרת' — שמע מינה שיכול אדם לומר כן, אפילו על דבר שלא שמעו, כיון שיש לו הכרח שכך נאמר. (עפ"י ריטב"א)

'בההיא הנאה דקמיחתני אהדדי גמרי ומקני להדדי' — בכמה מקומות מצינו כעין זה, שקבלת הנאה עושה גמירות דעת לקנין, וקנין דאורייתא הוא. ואולם אין לנו בזה אלא מה שאמרו בגמרא, שאין אנו בקיאים בהכרעת דברים אלו. (עפ"י חזון איש — ב"ק כא, ה). וע"ש בציוני שאר המקומות ובפוסקים, וכן מובא ברש"ש בכורות יח: כמה דוגמאות לכך. וע"ע: שו"ת מהרי"ק קפב; נוב"י חו"מ כת; שו"ת רעק"א לו; חזו"א ב"ב ד, י ובכורות יט, ג; אחיעזר ח"ד פב.

וזה לשון רבי שמריהו יוסף קרליץ (אביו של החזו"א, מובא בחזו"א חו"מ כב) 'כלל גדול יהיה לך בקנינים: דעיקר הקנין הוא שיגמור בלבד להקנות הדבר לחבירו, וחבירו יסמוך דעתו עליו. ויש דברים שקיים להו לחז"ל שבדבור בעלמא גומר בלבד להקנות לחבירו, ויש שאינו גומר בלבד רק ע"י הקנינים המפורשים מן התורה או מחז"ל. ודוק היטב בזה, והפוך בה דכולה בה. דוק בש"ס ופוסקים ותמצא כן. וזכורני שכדברים האלה כתב הגאון ר' אלעזר משה מפינסק (שיחי') [ז"ל] בהסכמתו להשטי"ם דווילנה הנדפס במסכת ב"ב. ודוק בדבריו כי נכונים הם מאד'. וראה עוד בענין זה בקובץ שיעורים ובאילת השחר כאן).

דעה (רבי מנחם) שהפסידה, ואולם רבי יוחנן ורב נחמן נקטו שלא הפסידה; אם היא זינתה, כליה כלום זנו?
נדוניה שאינה בעין — הפסידה. (ר"ן).

פרק שנים-עשר; דפים קא — קב

קפט. א. הנושא את האשה ופסקה עמו, בעל פה או בכתב, לזון את בתה חמש שנים — האם חייב לזונה גם כאשר נתגרשה האם וגם אם נשאה הבת?
ב. האומר או כותב לחברו 'חייב אני לך מנה' — האם חייב או פטור?

א. הנושא את האשה ופסקה עמו שיוון את בתה חמש שנים — חייב לזונה חמש שנים. ואפילו לא עשו קנין אלא פסקו תנאים שביניהם והעדים חותמים — מועיל, כדין 'שטרי פסיקתא' כדלהלן.
א. וחייב לזונה בחמש שנים הראשונות, בין שהמוזנות ביוקר בין בזול. עיכב ולא זנה והזולו המוזנות — נותן לה כפי היוקר. ואם מחמת עכבה שלה — נותן לה כולל. הוקרו המוזנות, בין שעכב הוא בין שעכבה היא — נותן לה כפי הזול. (ראשונים עפ"י ירושלמי).
ב. אין הבת חייבת לו מעשה ידיה אלא יושבת והוא זנה. ואין מועילה כתיבת שובר של האם או מחילתה — שכבר זכתה הבת. (עפ"י התוספתא, מובא ברא"ש; שו"ת הרשב"א תתעג).
ג. לדברי הרמ"ה חיוב מוזנות זה הוא מנימלי, ואפילו הוא עשיר או היא עשירה, נותן לה כפחות שבמוזנות. והרא"ש כתב שצריך לזונה כפי שהוא זן את בני ביתו.
ד. חיוב רפואה אינו בכלל מוזנות שנתחייב. (רא"ש וריטב"א. ועתוס' לעיל נ: סד"ה ומאי; אבני נזר אה"ע שיג, א).

גירש את האם ונישאת לאחר — חייב לזון את הבת חמש שנים. ואף אם פסקה האם גם עם השני שיוון את בתה, לא יאמר הראשון לכשתבא אצלי אזונה אלא מוליך מוזנותיה למקום אמה. אחד מהם זנה ואחד נותן לה דמי מוזנות. [הפקחים היו כותבים 'על מנת שאזון את בתך חמש שנים כל זמן שאת עמי'].
א. כתב לה כן וגירשה והחזירה — פטור מלזונה, שאין במשמעות הלשון אלא כל זמן שהיא עמו מנישואין ראשונים. (רשב"א עפ"י הירושלמי. וערא"ש).
ב. מתה האם או נתגרשה מבעלה השני, וכל אחד מהם אומר אני זנה עמי ואיני רוצה ליתן לה דמים — הדבר תלוי בה, אצל מי היא רוצה להיות. (רמ"ה; רא"ש).
ג. כתבו כמה ראשונים, שגם כאשר היא אצל אמה צריך ליתן לה דמי מוזנות מלאים ואינו מנכה לה את ברכת הבית שמתמעטת ביציאתה. ויש חולקים. ע' הג"א ועוד. וע' משיב דבר ח"ג כ).

נישאת הבת — בעלה זנה, והם נותנים לה דמי מוזנות.
נתחייב לזון את חברו, הרשות ביד חברו לומר תן לי דמי מוזנות. (ר"ן, וכן הביא מהירושלמי. וע' גם במאירי ריטב"א ונמו"א ובשו"ת מהרי"ק קיב). לדעת הרמב"ם (מכירה יא, טז) המחייב עצמו לזון את חברו לתקופה מסוימת — לא נשתעבד, כי הוא דבר שאינו קצוב, ולא משתעבד אלא בפסיקה לאשה בשעת נישואין. והראב"ד ושאר ראשונים חולקים (עריטב"א).
מתו — ניוזנת הבת מנכסים משועבדים, שהרי היא כבעלת חוב. [ודוקא אם נכתבו הדברים בשטר, וכגון שעשו קנין, שסתם קנין לכתובה עומד, אבל בלאו הכי — דברים הללו לא ניתנו להכתב (כדלהלן). ולפי דעה אחת (בגטין נא) אף על פי שאין הדברים כתובים גובה ממשועבדים, כיון שהמוזנות קצובים. עתוס'].
מתה הבת — אינו חייב ליתן דמי מוזנות ליורשיה. (עפ"י ירושלמי, מובא בראשונים).

ב. האומר לחברו 'חייב אני לך מנה'; אם אמר לנוכחים 'אתם עדי' — חייב. ואם לאו — פטור, שיכול לומר

משטה הייתי כך, או לפי שאדם עשוי שלא להשביע את עצמו (עפ"י סנהדרין כט. ע"ש פרטים נוספים). כתב זאת בשטר ומסרו בפני עדים — לדברי רבי יוחנן, חייב, אלים כח השטר כאילו אמר 'אתם עדי'. ולריש לקיש פטור. [מבואר בגמרא שמחלוקתם אמורה לפי שיטת רבי ישמעאל, אבל לבן גנס שאמר ערב היוצא לאחר חיתום שטרות אינו מתחייב כלל, ודאי אין כל תוקף לכתיבת התחייבות בשטר]. רש"י פרש שכתב בשטר ללא חתימת שמו, וחייב לרבי יוחנן מטעם הודאת בעל דין. אבל אם חתם — חייב לדברי הכל וגובה הלה מנכסים בני חורין. ורבנו תם מפרש בשטר גמור ובחתימת עדים, ולא מטעם הודאה, כי לא היה חייב לו כלום מתחילה. ונחלקו רבי יוחנן וריש לקיש האם יש כח בהתחייבות שבשטר ליצור חוב ולעשות קנין. וכן פירש רי"ף ופסק כרבי יוחנן, שיכול אדם לחייב עצמו בשטר, אפילו לא אמר 'אתם עדי' ולא עשה קנין, ואעפ"י שלא היה חייב לו מקודם. ונחלקו הרמב"ן והר"ן (בדעת הרי"ף והרמב"ם) האם גם בעל-פה יכול לחייב אדם את עצמו בפני עדים [באמירת 'אתם עדי'] ללא שנתחייב מקודם.

דף קב

קצ. א. פסיקת החתן והכלה או הוריהם בשעת הקידושין, ליתן זה לזה כך וכך — האם יש לה תוקף ללא קנין? והאם דברים הללו ניתנו ליכתב בשטר?

ב. מי שמת והניח בן קטן או בת הניזונית מנכסיו — האם הם דרים עם אמם או עם אחיהם ירשי האב?

א. אמר רב גידל אמר רב: 'כמה אתה נותן לבנך — כך וכך, וכמה אתה נותן לבתך — כך וכך', עמדו וקידשו — הן הן הדברים הנקנין באמירה. ואפילו בבתו בוגרת אמר רב, אעפ"י שאין כסף קדושין לאב, באותה הנאה שהם מתחננים זה עם זה, גומרים ומקנים זל"ז.

ומבואר בגמרא שהוא הדין כשהחתן והכלה עצמם פוסקים, אין צריך קנין. (וכן-שכן הוא, שבאותה הנאה שהם עצמם מתחננים גומרים ומקנים. (מרדכי). ואף כשפוסק עם הכלה לזון את בתה, גדולה או קטנה — מועילה אמירה להתחייב ואין צריך קנין או זכיה לקטן. (ע' דברי אמת דף צה ע"א).

א. בירושלמי אמרו: דוקא בנישואין הראשונים. ודוקא באב, ולא באח על ידי אחותו. (מובא ברי"ף ועוד).

ב. לדברי הרשב"ם (מובא בראשונים), אין חיוב אלא אם עמדו וקדשו מתוך הדברים, אבל אם בשעת הקדושין לא הזכירו מהפסיקתא — פטור. ור"י חולק (מובא בריטב"א ועוד).

ג. צריך שהדברים שפסקו יהיו מצויים ברשותם באותה שעה, שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם. (רמב"ם. וע' שו"ת מהרי"ק כ; קפא).

ד. אין מועילה פסיקת האב אלא במה שתלוי בו, אבל במה שתלוי בבן, כגון שפסק שהבן ילך עמה לדור במקום פלוני — אין פיסוק שלו מעלה ומוריד, שאין אדם מתחייב על אדם אחר. (רבנו מאיר, מובא במרדכי).

ואמר רב אשי לרבינא: דברים הללו לא ניתנו להכתב בשטר (שלא יטרפו ממשועבדים, שכיון שאין קנין לא נשתעבדו הנכסים. רש"י).

מפרש"י משמע שאפילו מדעת שניהם אין כותבים.

והתוס' פרשו דוקא בסתם אין כותבים, מפני שלא היה קנין, אבל אם ברצונם לכתוב — כותבים.

ור"ח ור"ת מפרשים 'לא ניתנו להכתב' — לא הוצרכו להכתב אלא קונים באמירה ללא כתיבה [מדברי התוס' משמע שאין גובים אלא מבני חורין בלא כתיבה, והריטב"א כתב בשם רבנו תם שגובים ממשועבדים אפילו ללא כתיבה]. ולהראב"ד (על הרי"ף) פירוש נוסף בסוגיא. ועריטב"א.